

Міжкультурні мовні розбіжності як перекладацька проблема та шляхи їх подолання

Перш ніж звернутися до труднощів перекладу, викликаних неспівпадінням понять, реалій та ментальності в різних культурах, потрібно дати визначення самому терміну «культура». Насправді, визначень можна знайти чимало, оскільки культура є предметом дослідження багатьох наук, таких як філософія, соціологія, антропологія, література та культурознавство. Майже кожна галузь знань може запропонувати свій варіант відповіді на питання «Що таке «культура?»», відповідно до встановлених нею дослідницьких координат. Проте в цілому існує два основні підходи до трактування поняття культури – гуманістичний та антропологічний [1]. Гуманістичний підхід означає, що культура розуміється як культурна спадщина, тобто сукупність самобутніх витворів літератури, музики та образотворчого мистецтва, які були створені людиною, що належить до певної спільноти. Антропологічний підхід до розуміння культури виходить з того, що існують традиції, звички, загальні уподобання й цінності, які притаманні певній спільноті і визначають спосіб життя людей, які до неї належать.

Розглядаючи культуру саме з антропологічної точки зору, її можна диференціювати на чотири рівні. На першому рівні людська істота відрізняється від тварини тим, що вона здатна до рефлексії (міркування) і може креативно змінювати середовище свого існування. Другий рівень – соціальний, на якому людина виражає себе завдяки системі суспільного керування (адміністративного устрою), громадської діяльності та релігійних вірувань, які визначаються культурою даної спільноти. Третій рівень охоплює різні соціальні та національні підгрупи відповідно до географічного розташування, суспільного класу, професії, віку та статі людини. І, нарешті, четвертий рівень – індивідуальний. Це рівень культурної свідомості людини, яка чітко розуміє відмінності між культурою свого народу та іншими культурами.

Цілком зрозуміло, що носії певної культури мають вплив на громадську та культурну свідомість один одного завдяки мові, якою вони спілкуються. У процесі спілкування людина отримує нові знання, ділиться своїми думками, позиціонує себе у соціумі і передає культурне надбання від одного покоління до наступного. Таким чином, мова – це найважливіший засіб передачі інформації і забезпечення міжкультурного зв'язку [2]. Звісно, мова і культура найтісніше взаємодіють між собою на рівні семантики, де лексичний склад мови відображає культурні знання та досвід носіїв цієї мови.

Знання культури, включаючи вище згадані чотири підрівні, вже давно вважається необхідним для перекладу з однієї мови на іншу. Зв'язок між мовним виразом та соціокультурною ситуацією (контекстом) його вживання називають прагматичним значенням. Саме прагматичне значення найчастіше становить складну перекладацьку проблему, коли поняття з мови оригіналу відсутнє в культурі та мові перекладу. В такому випадку тільки етнографічні знання можуть навести мости між різними соціокультурними явищами.

Згідно з Дж. Хаус, дослідницею з питань перекладознавства і лінгвістики германських мов, переклад можна розглядати як міжмовний та міжкультурний процес реконтекстуалізації, тобто заміни тексту однієї мови функціонально еквівалентним текстом іншої мови. В залежності від того, як перекладач реалізує цю функціональну еквівалентність, розрізняють два типи перекладу – явний переклад (англ. *overt translation*; нім. *einbürgernde Übersetzung*) та прихований переклад (англ. *covert translation*; нім. *verfremdende Übersetzung*) [3].

Явний переклад, як говорить сама назва, це власне переклад оригіналу, а не новий твір написаний іншою мовою. В явному перекладі зміст передається з огляду на специфіку мови та культури оригіналу. Зазвичай текст, який піддається явному перекладу, викликає загальний інтерес у представників різних культур (наприклад художній твір, в якому письменник будує нову, так звану «художню» реальність, розуміння якої не залежить від того, якою мовою володіє читач). Явний переклад, таким чином, – це цитування тексту оригіналу мовою перекладу.

Прихований переклад, навпаки, повністю позбавлений натяків на зв'язок з оригіналом в тому розумінні, що він сприймається як повноцінний витвір мовою перекладу. Тексти придатні для прихованого перекладу – це рекламні оголошення, інструкції для споживачів, журналістські та науково-популярні статті тощо. Всі вони мають справляти такий самий вплив на читача, як і на мові оригіналу, тому головне завдання для перекладача – досягнути функціональної еквівалентності двох текстів, відтворивши прагматичні значення одного тексту (тобто оригіналу) засобами мови іншого тексту (тобто перекладу). В результаті може з'явитися зовсім новий твір, позбавлений натяків на соціокультурні норми, закладені в оригіналі, але справляючий схожий ефект на читачів мови перекладу.

Перекладач, створюючи такий новий твір, дивиться на текст оригіналу очима носія іншої культури і застосовує «культурний фільтр» (англ. *cultural filter*), тобто компенсує наявні культурні та лінгвістичні розбіжності, використовуючи запозичення, калькування, адаптування, пояснення, описання, перефразування та інші перекладацькі трансформації [4]. Звичайно, для цього перекладачеві потрібно володіти не лише двома мовами, рідною та іноземною, але й мати досвід порівняння і аналізу схожих та відмінних рис рідної та іншомовної культур.

Дослідження, які були проведені за останні десятиріччя в галузі німецько-англійського перекладу, є надзвичайно корисними для розуміння поняття «культурного фільтру» і його важливості для перекладачів германських мов [5]. Зокрема, було виявлено такі міжкультурні розбіжності:

Німецька мова:	Англійська мова:
1) безпосередність висловлювань (англ. <i>directness</i>)	1) завуальованість висловлювань (англ. <i>indirectness</i>)
2) акцент на зміст повідомлення (англ. <i>orientation towards content</i>)	2) акцент на одержувача повідомлення (англ. <i>orientation towards persons</i>)
3) чітке розмежування повсякденної та фахової мови (англ. <i>closeness of everyday language to specific-purpose discourse</i>)	3) тісний зв'язок між повсякденною та фаховою мовою (англ. <i>a great distance between everyday language (нім. Alltagsprache) and specific-purpose discourse (нім. Fachsprache)</i>)

Наступні приклади ілюструють, як перекладач застосовує «культурний фільтр» для подолання цих відмінностей при перекладі німецькою мовою з англійської і навпаки.

1) Уривок з керівництва до використання програмного забезпечення:

оригінал (англ.): “WordPerfect is backed by a customer support system designed to offer you fast, courteous service” (дослівно – «Компанія WordPerfect має центр підтримки споживачів, створений для того, щоб запропонувати Вам швидке та зручне обслуговування»).

переклад (нім.): “WordPerfect hat ein Support-Zentrum eingerichtet, dessen Mitarbeiter Ihnen bei Problemen kompetente Unterstützung anbieten” (дослівно – «Компанія WordPerfect організувала центр підтримки, чий співробітники в разі виникнення проблем запропонують Вам компетентне обслуговування»).

Підкреслені вирази в перекладі німецькою мовою відсутні в англійському оригіналі і свідчать про те, що перекладачу знадобилося ніби розшифрувати, яким чином центр підтримки допомагатиме споживачам.

2) Оголошення у Франкфуртському аеропорту на місці будівельного майданчику:

оригінал (нім.): “Damit die Zukunft schneller kommt!” (дослівно – «Задля того, щоб швидше прийшло майбутнє!»)

переклад (англ.): “We apologize for any inconvenience work on our building site is causing you!” (дослівно – «Вибачаємося за будь-які незручності, які Вам може заподіяти це будівництво!»)

Як бачимо, на відміну від оригіналу переклад англійською мовою безпосередньо звертається до відвідувачів аеропорту, і є звичайним вибаченням за можливі незручності, а не красномовним гаслом. Прагматичне навантаження (попередження про будівництво), тим не менш, зберігається.

3) Цитата із науково-популярної статті (оригінал та переклад можна знайти на сторінках журналів Scientific American та Spectrum der Wissenschaft):

оригінал (англ.): “Most vaccines activate what is called the humoral arm of the immune system” (дослівно – «Більшість вакцин активують те, що називається гуморальною зброєю імунної системи»).

переклад (нім.): “Die meisten Vakzine aktivieren die sogenannte humorale Kräfte des Immunsystems (nach lateinisch humor, Flüssigkeit)” (дослівно – «Більшість вакцин активізують так звані гуморальні сили імунної системи» (від латинського „humor“ – рідина тіла).

В німецькій мові вживання термінів обмежується фаховими статтями, тому для того, щоб перекладена стаття, так само і оригінал, була зрозумілою для широкого кола читачів, перекладач дає пояснення прикметника «гуморальний».

Останнім часом, коли спостерігається глобалізація у багатьох аспектах нашого життя – в науці, політиці, культурі та економіці – виникає потреба у тому, щоб тексти, однакові за змістовним наповненням, одночасно адресувалися людям різних мовних та соціокультурних спільнот [6]. Тому все частіше тексти мають створюватися «паралельно» декількома мовами, або перекладатися «приховано», тобто із застосуванням «культурного фільтру». Але через домінування англійської мови, яка є визнаною мовою міжнародного спілкування, відчувається тенденція до того, що норми англійської мови зберігаються у перекладах іншими мовами з метою так званої «культурної уніфікації». Як приклад, розглянемо переклад німецькою мовою інструкції від компанії Microsoft:

„Erste Schritte: Willkommen! Willkommen beim Betriebssystem Microsoft Windows! Jetzt macht das Arbeiten in Windows noch mehr Spass...“ (дослівно – «Крок перший: Вітаємо! Вітаємо в системі! Тепер працювати стало ще веселіше...»).

Звичайно, попри дотримання усіх лексичних та граматичних норм німецької мови, цей текст буде незвичним для німецького користувача, адже тут відчувається мова оригіналу, тобто англійська мова, для якої є характерним звернення до читача як до співрозмовника.

Така тенденція до «культурної уніфікації» без сумніву потребує подальших досліджень лінгвістів та перекладознавців. Проте вже зараз можна сказати, що вплив англійської мови на рівні прагматики і використання «культурного фільтру» лише на користь англійським традиціям може зашкодити збереженню багатокультурної спільноти Європи.

Література

1. Astrid Erle, Marion Gymnich (2007) Interkulturelle Kompetenzen – erfolgreich kommunizieren zwischen den Kulturen. – Stuttgart: Klett Lernen und Wissen GmbH. 2. Gerzymisch-Arbogast, Heindrun & Mudersbach (1998)

Methoden des wissenschaftlichen Übersetzens. – Tübingen: Francke. **3.** Juliane House (2004) An international Encyclopaedia of translation studies. Ein internationales Handbuch zur Übersetzung. – Berlin, New York: Walter de Gruyter. **4.** Werner Koller (2004) Einführung in die Übersetzungswissenschaft. – Heidelberg: Quelle and Meier, 7th edition. **5.** Jürgen Straub (2008) Interkulturelle Kommunikation – eine wissenschaftliche Disziplin? – Münster: Waxmann Verlag GmbH. **6.** David Katan (2004) Translating cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators. – Manchester: St. Jerome Publishing.